

מערכות הסימנים של קובזאן

העולה מדברינו עד כה הוא, שמציאות בימתית נוצרת ממערכות סימנים רבות, המעבירות שלל גירויים חזותיים, קוליים, תנועתיים, מילוליים. מטבע הדברים, ינסו חוקרים להכניס בהם סדר, ולשייך אותם לקבוצות. עד לפני כעשר שנים היתה מקובלת בעניין זה התיאוריה של הסמיוטיקן הפולני טדיאוש קובזאן.

טדיאוש קובזאן פרסם בצרפת בשנת 1968 את ספרו "הסימן בתיאטרון", ובו חילק כל הצגה לשלוש-עשרה מערכות-סימנים. לדבריו, הצופה קולט סימנים אלה יחד או לחוד. בעקבות קליטה זו נוצרת חוויית התיאטרון. למבקרו של קובזאן נראה אז, כי ההפרדה שהוא עושה בין חלק מן המרכיבים הללו, וחלוקתם לקבוצות, פוגמת בתפיסת הקשרים ההדוקים ביניהם. בקביעת העיצוב החזותי של הצגה קרובים התפאורה, התלבושות, האבזרים, האיפור והשיער קירבה יתירה, ומשפיעים זה על זה יותר מכפי שעשוי להשתמע מהגישה, המחלקת את מערכות הסימנים על פי מיקומם - ב"שחקן" ו"מחוץ לשחקן".

בחרנו להסתייע בחלוקה זו, כיוון שהיא מבהירה את ריבוי הסימנים המשתתפים ביצירת הטקסט התיאטרוני ומכניסה בהם סדר כלשהו, אף כי סדר זה קיים יותר על הנייר מאשר במציאות התיאטרונית גופא. לצורך הסבר מדוייק, אנו מאחדים את שפע הסימנים ב-4 מערכות, שביניהן שוררים קשרים הדוקים.

מערכת התנועה

המערכת החזותית

מערכת הצליל

מערכת המלל

טבלה: מערכת הסימנים של התיאטרון

קליטה	חומרי הטבעה	הגילויים	מערכות הסימנים
שמיעה	השחקן	טקסט מושמע	שיח
			אינטונציה
ראייה		ביטויי הגוף	מימיקה
			גיסטיקולציה
		מראה השחקן	תנועה
			איפור
			שיער
			תלבושות
			תפאורה
			תאורה
מחוץ לשחקן	עיצוב הבמה	אבזרים	
		מוסיקה	
שמיעה	לשחקן	צלילים	פעלולי קול

תכונותיו של הסימן התיאטרוני

לפני שנעבור לפירוטה של כל מערכת, נעמוד על התכונות המשותפות לכל הסימנים התיאטרוניים. תכונות אלו סיכם קובזאן בספרו המאוחר יותר, "הסמיוטיקה של התיאטרון":

1. **מלאכותיות.** הסימן התיאטרוני הספציפי הוא סימן מלאכותי. הוא נוצר בידי אמן במגמה לשרת תכלית תיאטרונית. אף כי גם סימנים טבעיים עשויים להשתלב במערכת סימנים כזאת.
2. **יצירה מנומקת ופירוש מנומק.** לרוב יש לסימן תיאטרוני הנמקה, אף כי לעתים אין לאמן הסבר רציונלי ומנומק למשמעות זו. רצון האמן עשוי להיות לעתים הסיבה ליצירתו, כשם שייתכן כי השרירותיות תאפיין גם את פירושו על-ידי הצופה, אך ברור כי עקביות בשימוש בסימן תהווה רמז לקיומה של משמעות, כשם שעקביות בפרשנות הסימן תשמש אמת מידה לסבירות הפרוש.
3. **פיענוח על פי מוסכמות.** סימן תיאטרוני מתפענח לעתים בעזרת המוסכמות התיאטרוניות, אם כי היוצר נבחן גם ביכולתו לשבור מוסכמות אלו. שכן, יצירתיות פירושה שבירת מוסכמות.
4. **הסימן כצלמית.** סימן תיאטרוני הוא לעתים קרובות סימן צלמית ובעל אופי מימטי (מחקה מציאות), אם כי יש בסימנים אלה דרגות שונות של קירבה למציאות והם מגוונים מאוד.
5. **הסימן כמטאפורה.** המטאפורות התיאטרוניות הן בעלות אופי רב משמעי. הן הטרנסמיוטיות (הטרו, ביווגית - אחר. ההיפך מהומוגני). המטאפורה הבימתית אינה ניתנת לפירוש חד-משמעי ויחיד.
6. **הסימן כסמל.** הסימן התיאטרוני שהיה למטאפורה, עשוי לתפקד כסמל.
7. **התייחסות לעולם חוץ תיאטרוני.** סימן תיאטרוני מתייחס לעולם החוץ תיאטרוני, לעולם הבדיוני או "הממשי". אך תמיד הוא מניח את קיומו של עולם חוץ-תיאטרוני.
8. **משמעות ייחודית.** המשמעות של סימן תיאטרוני ייחודית רק לו, אף כי היוצר מחד גיסא, ולצופה, מאידך גיסא, עשויים להיות פירושים שונים לאותו סימן עצמו.
9. **פנייה אל נמען משולש.** בתהליך התקשורת, הסימן התיאטרוני נועד לשלושה נמענים: צופה ממשי - זה היושב באולם. צופה מובלע, שהוא דימוי של הצופה העולה מכלל מרכיבי היצירה, ומסגיר את הנחות היוצר ביחס לידע, למוסכמות, לאמונות ולציפיות של הצופה שהוא פונה אליו. וכן סוכן-הצופה, המצוי באחד משחקני ההצגה,
10. **רב-משמעיות.** רק לעתים רחוקות יש לסימן תיאטרוני משמעות אחת. לרוב הוא רב-משמעי, ולעתים הוא דו-משמעי.
11. **מטען הכרתי ורגשי.** לסימן התיאטרוני יש מטען הכרתי (קוגניטיבי). שכן, הוא מעביר משמעות. אך הוא גם בעל השפעה רגשית על הצופה. בהצגה ראויה לשמה שניהם אינם ניתנים להפרדה.
12. **קשרי גומלין.** הגם שהוא ניתן לבידוד, הסימן התיאטרוני אינו מתקיים לעולם במבודד אלא תמיד - מתוך יחסי גומלין עם סימנים אחרים, הן במרחב והן בזמן, כלומר - סימנים המצויים על הבמה לידו, או סימנים שהועברו לקהל לפניו, או יועברו לאחריו.